

ОСНОВНИ МЕТОДОЛОГИЧНИ ПОЛОЖЕНИЯ НА СТАТИСТИКАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

1. Нормативна база

Статистиката на образованието е изградена на базата на Регламент № 452/2008 г. на Европейския парламент и на Съвета относно изготвянето и развитието на статистиката на образованието и ученето през целия живот, действащата нормативна уредба на България в областта на образованието, Международната стандартна класификация на образованието (МСКО) - ревизия 2011 г. (ISCED 2011) и съпътстващите я методически ръководства. Основната част от методологията се формира от методическите документи на Евростат, свързани с подготовката на данни и попълването на т.нар. УОЕ ежегоден въпросник за образованието (съвместен въпросник на ЮНЕСКО, ОИСР и Евростат).

Основните нормативни актове на Република България, които пряко се прилагат при изготвяне на методологията и организацията на текущите статистическите изследвания, са: Законът за статистиката, Законът за предучилищното и училищното образование, Законът за професионалното образование и обучение, Законът за висшето образование и Законът за развитието на академичния състав.

Данните за училищното образование от учебната 2017/2018 година са несъпоставими с тези от предходни години поради съществени изменения в структурата на образователната система, произтичащи от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО)¹.

2. Основни статистически изследвания

Националният статистически институт провежда ежегодни изчерпателни изследвания, характеризиращи дейността на образователните институции:

- Предучилищно образование в детските градини (образователна степен МСКО - 0).
- Начален и прогимназиален етап на основното образование, средно образование във всички видове училища и професионално обучение след средно образование в професионални колежи (образователни степени МСКО - 1, 2, 3 и 4).
- Професионално обучение срещу заплащане за придобиване на степен на професионална квалификация в центрове за професионално обучение (ЦПО), професионални гимназии, професионални колежи и професионални училища, обхващащо обучението на лица, навършили 16 години, в платени професионални програми, водещи до придобиване на степен на професионална квалификация според Закона за професионалното образование и обучение (образователни степени МСКО - 2, 3 и 4). От 2012 г. статистическото изследване на ЦПО се провежда съвместно с Националната агенция за професионално образование и обучение чрез използването на информационна система.
- Висше образование за придобиване на образователно-квалификационни степени „професионален бакалавър“, „бакалавър“ и „магистър“ в колежи, университети и специализирани висши училища (образователни степени МСКО - 6 и 7). Статистическото изследване на висшето образование обхваща всички акредитирани висши училища съгласно Закона за висшето образование и частните духовни висши училища, създадени по реда на Закона за вероизповеданията.
- Висше образование за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в университети, специализирани висши училища и научни организации (образователна степен МСКО - 8).

¹ Обн. ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015 г., изм. и доп. ДВ, бр. 98 от 9 декември 2016 г., изм. ДВ, бр. 105 от 30 декември 2016 г., изм. ДВ, бр. 58 от 18 юли 2017 г., изм. и доп. ДВ, бр. 99 от 12 декември 2017 г., изм. ДВ, бр. 24 от 16 март 2018 година.

3. Основни статистически единици и техните признаци

3.1. Записани ученици (деца в детските градини, ученици, курсисти, студенти, докторанти)

3.1.1. Дефиниция

За ученик/студент се счита всеки, включен в образователна програма на формалното образование според МСКО, независимо от формата на обучение. Формалното образование включва учебните програми, провеждани в легитимните образователни институции, създадени по установения законов ред. Включват се и докторантите, обучавани в научни организации, независимо от формата на обучение.

Чрез своите изследвания НСИ се стреми да установи броя на учащите в системата на образованието към определена дата на наблюдение. На тази основа се изчислява международно възприетият показател „степен на участие на населението в образователната система“ като относителен дял на записаните ученици от определена възрастова група към броя на постоянното население на страната от същата възрастова група. Според препоръките за попълване на УОЕ въпросника всяка страна трябва да полага усилия да установи точния брой на записаните ученици, без да се броят два пъти тези, които са записани едновременно в две специалности в същото висше училище или в две образователни институции, т.е. **ежегодно следва да се установява броят на записаните ученици, а не броят на записванията**. В рамките на един университет (колеж) според действащата национална методология студентите се броят само веднъж в случаите на едновременно изучаване на две специалности. Двойно броене не се допуска освен при случаите на неправомерно едновременно следване в два университета.

3.1.2. Дата на наблюдение

Датите на наблюдение за различните изследвания са така подбрани, че да отразяват адекватно броя на учащите. Най-подходящ е периодът от 15 - 30 дни след началото на учебната година, тъй като тогава приключват уточненията на статуса на учащите.

За отделните изследвания датите на наблюдение са:

- предучилищно образование - 1 декември;
- основно и средно образование и професионално обучение след средно образование - 1 октомври;
- обучение за придобиване на степен на професионална квалификация в центрове за професионално обучение, професионални гимназии, професионални колежи и професионални училища - 31 декември;
- висше образование (без докторантура) - 15 ноември;
- докторантура - 31 декември.

3.1.3. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за учащите, са: пол, година на раждане, клас, второгодишност, степен на образование, форма на обучение, вид, профил и местонахождение на основното (средното) училище, изучавана професия/специалност, гражданство и държава на предходно образование (за студентите и докторантите), изучавани чужди езици, изучаван майчин език (за основното и средното образование).

Учащите в професионални паралелки към общообразователните училища се представят към професионалното образование.

Чуждестранни са тези студенти или докторанти, които не са граждани на Република България, както и тези с двойно гражданство, записани да следват по реда за чужди граждани.

Студентската мобилност се измерва чрез показателя „страна на завършено предходно образование“, като мобилни студенти са тези, които са завършили своето средно образование в чужбина.

3.1.4. Някои особености при отнасянето на записаните ученици по степени на образованието на МСКО 2011

- Учащите в подготвителен клас, преди първи клас в паралелки за деца с увреден слух и нарушено зрение, се отнасят към началния етап на основното образование или степен МСКО - 1 (начално образование), тъй като програмата се различава от тази за детските градини.

- До 2016/2017 учебна година включително, учащите в VIII клас с прием след завършен VII клас в общообразователните профилирани или професионални програми се отнасят към степента МСКО - 3, тъй като това са цялостни програми, насочени към придобиване на средно образование и изцяло се провеждат в гимназии, училища по изкуствата, спортни училища или професионални гимназии.

- До 2016/2017 учебна година включително, учащите в професионалните училища (ПУ) и в самостоятелни професионални паралелки с прием след VI и VII клас се отнасят в степен 2 по МСКО 2011, а учащите в ПУ с прием след VIII клас се отнасят в степен 3 по същата класификация.

- За учебната 2017/2018 година данните за етапите на прогимназиалното (V-VII клас) и средното образование (VIII-XII) са представени общо, поради необходимост от прекласифициране на програмите по нива на МСКО.

3.1.5. Напуснали ученици са учащи, които са били записани в началото на предходната учебна година, но по някоя от наблюдаваните причини напускат училище преди нейния край. Наблюдават се по пол, групи класове и по причини за напускане:

- продължително боледуващи, непродължили в болнично или оздравително училище;

- преместили се (на възраст до 16 години) в друго училище, за които няма потвърждение, че са се записали;

- напуснали поради нежелание да учат, общо и в това число навършили 16 години;

- напуснали поради семейни причини;

- заминали в чужбина.

Напусналите не се считат за отпаднали от образователната система, тъй като те могат да продължат образованието си през следващата учебна година, а ненавършилите 16 години са длъжни да продължат образованието си.

3.2. Новоприети ученици/студенти

3.2.1. Дефиниция

Новоприети ученици/студенти са записаните за първи път в началния клас или курс за съответната образователна степен. Това означава, че към новоприетите не се отнасят тези, които са били записани в същата образователна степен през предходни периоди.

3.2.2. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за новоприетите ученици, са: пол, година на раждане, степен на образование, форма на обучение, вид, профил и местонахождение на основното (средното) училище, изучавана професия/специалност, образователно-квалификационна степен (за висшето образование) и гражданство (за студентите и докторантите).

3.3. Завършили степен на образование, получили свидетелство или диплом

3.3.1. Дефиниция

Завършили степен на образование са учениците/студентите, които са получили документ за завършената степен от легитимна образователна институция, съдържащ изискващите се според закона записвания и печати. Според изискванията на УОЕ въпросника дипломираните се разделят на две групи:

- дипломирани, получили за първи път диплом за съответната образователна степен;

- дипломирани през последната учебна година, притежаващи вече диплом за същата образователна степен, получена през предходни периоди.

На сегашния етап НСИ не събира данни поотделно за двете групи дипломирани, а само за общия брой, тъй като самите учебни институции не са в състояние да подадат на НСИ достоверни данни поотделно за двете групи дипломирани.

3.3.2. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за дипломираните ученици/студенти, са: пол, година на раждане, форма на обучение, вид и местонахождение на основното (средното) училище, изучавана специалност, придобита степен на образование (основно или средно), придобита степен на професионална квалификация, образователно-квалификационна степен (за висшето образование) и гражданство (за студентите и докторантите).

3.4. Учители/преподаватели

3.4.1. Дефиниция

Учителите (преподавателите) са длъжностните лица, които непосредствено провеждат учебните занятия съгласно учебните планове, независимо дали са пълно или непълно заети. Директорите и помощник-директорите в основното и средното образование се наблюдават отделно, независимо че голяма част от тях имат преподавателска заетост. Преподавателският (академичен) състав във висшето образование (МСКО - 6 и 7) включва лицата, чиято основна дейност са преподаването и научноизследователската работа. Към този състав се включват и длъжностни лица, като заместник-ректори, декани, заместник-декани, ръководители на катедри и др., ако тяхната главна заетост е преподавателската работа.

3.4.2. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за учителите, са: пол, възраст (по 5-годишни възрастови групи), завършена образователна степен, образователна степен на преподаване, вид и местонахождение на основното (средното) училище, вид на заетостта - пълна и непълна.

Учителите в основното и средното образование се групират по степени на преподаване и според вида на програмата (общообразователна или професионална). В случаите, при които един учител преподава в различни степени, той се отнася към съответната степен, в която има преобладаващ брой учебни часове.

Преподавателите в професионални паралелки към общообразователните училища се представят към професионалното образование.

Преподавателите във висшите училища се изучават по пол, възраст, вид на заетостта (пълна и непълна), по длъжности - професори, доценти, асистенти, старши преподаватели и преподаватели и научни сътрудници с преподавателска дейност.

3.5. Управленски персонал

3.5.1. Дефиниция

Управленският персонал включва длъжностни лица, изпълняващи управленски функции на равнище образователна институция - директори, помощник-директори, ректори, декани и техни заместници, ръководители на катедри.

3.5.2. Основни признаци - същите като тези за учителите/преподавателите.

4. Образователни институции

Образователните институции са основни източници на данни за учащите, преподавателския състав и другия персонал. Видовете образователни институции и техните характеристики, определени по различни критерии, са част от съществените признаци на учащите и персонала.

4.1. Дефиниция

Една образователна институция се дефинира като вземащ самостоятелни решения център, който предоставя образователни услуги на отделни лица или организации и е създаден по установения в закона ред. Това означава, че институцията има ръководител (директор, ректор или друг ръководител), т.е. това е „самостоятелна“ образователна

институция. „Несамостоятелните“ образователни институции са филиали или наречени по друг начин звена, като характерното за тях е подчинеността им на самостоятелна институция.

Учебни образователни институции са тези, които директно провеждат обучение по образователни програми с учащи в организирани класове (групи) на място или чрез дистанционна форма на обучение. Самообучаващите се лица и фирмите, провеждащи курсове за квалификация, езиково обучение и др., не попадат в обхвата на дефиницията на учебните образователни институции.

4.2. Видове образователни институции и техните основни статистически характеристики:

4.2.1. Детски градини

Основни характеристики:

- форма на собственост (обществена и частна);
- вид: целодневни, оздравителни, специални за деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания, полудневни, седмични, сезонни.

4.2.2. Училища² (I - XII клас)

Основни характеристики:

- вид: начални (I - IV клас), основни (I - VII клас), обединени (I - X клас), гимназии (VIII - XII клас), средни (I - XII клас), професионални (по изкуствата, спортни, професионални гимназии, предоставящи обучение по програми за придобиване на III и II степен професионална квалификация, вкл. духовни училища). С изменение в Закона за професионалното образование и обучение (ДВ, бр. 50 от 2010 г.) от учебната 2011/2012 година програмите в спортните училища преминават от общообразователни към професионални, предоставящи обучение по III степен професионална квалификация;

- начин на управление: самостоятелни и несамостоятелни.

4.2.3. Професионални колежи с прием след средно образование

Основни характеристики: форма на собственост (обществена и частна).

4.2.4. Висши училища - колежи, университети и специализирани висши училища

Основни характеристики: форма на собственост (обществена и частна).

5. Използвани специфични класификации

5.1. Международна стандартна класификация на образованието (МСКО 2011). МСКО е създадена да служи като рамка за класифициране на образователни дейности в определени програми и свързаните с тях квалификации в международно признати категории. Основните понятия и определения на МСКО са планирани да бъдат международно валидни и съпоставими в пълния обхват на образователните системи. Класификацията се основава върху три компонента: международно одобрени понятия и определения, класификационни системи и картографиране на образователни програми и свързаните с тях квалификации в страните по света. МСКО 2011 беше приета на 36-ата сесия на Генералната конференция на ЮНЕСКО, като за начало на задължителното оповестяване на статистически данни по ревизираната класификация е определена 2014 година.

5.2. Класификация на областите на образование и обучение 2008 (КОО 2008), утвърдена от председателя на НСИ и публикувана в ДВ, бр. 91 от 9.11.2007 година. Тази класификация е със статут на национална и напълно съответства на Методическото ръководство на Евростат „Области на образование и обучение“ (‘Fields of Education and Training’) от 1999 година. Въз основа на тази класификация са изготвени и се прилагат няколко специфични класификации, както следва:

² Съгласно ЗПУО.

- Класификация на областите на образованието и специалности, изучавани в професионалните гимназии, училищата по изкуствата и спортните училища. Тази класификация се прилага и за професионалното обучение след завършено средно образование.

- Класификация на областите на образованието и професии, изучавани в професионалните училища и паралелки.

5.3. Класификация на областите на образование и обучение 2015 (КОО 2015), обнародвана в ДВ бр. 46 от 17.06.2016 г. Класификацията е разработена въз основа на Международната стандартна класификация на образованието – Области на образованието и обучението (ISCED-F 2013) и методическия документ „Области на образованието и обучението (ISCED-F 2013) – подробно описание на областите“ на ЮНЕСКО.

5.4. Класификация на специалностите на научните работници в Р България.

Тази класификация се използва при статистическото обхващане на докторантите съгласно постановление на Министерския съвет, публикувано в „Държавен вестник“, бр. 34 от 1990 година. Тя не е хармонизирана с класификациите, цитирани в т. 5.1. до т. 5.3, поради което за осигуряване на международно съпоставими данни за студентите докторанти по области на образованието се използва преходен ключ, определящ съответствието на специалностите от българската класификация и детайлните области на образованието на международната класификация. От 2012 година към списъка от специалности ежегодно се добавят новите докторски програми, акредитирани от Националната агенция за оценяване и акредитация.

6. Привеждане на броя на учениците/студентите и учителите/преподавателите в еквивалент на пълна заетост

6.1. Дефиниция на пълно/непълно зает ученик/учител

Един ученик или студент се счита за пълно зает, ако е записан в редовна форма на обучение и за непълно зает, ако е записан в друга форма на обучение (задочна, вечерна, дистанционна, самостоятелна).

Един учител/преподавател се счита за пълно зает, ако работи в учебната образователна институция на основен трудов договор и има планиран пълен норматив на заетост за учебната година. Ако тези условия не са изпълнени, учителят се счита за непълно зает. Към последната категория се отнасят всички хонорувани преподаватели, работещи на втори или граждански договор.

6.2. Изчисление на броя на учениците/студентите и учителите/преподавателите в еквивалент на пълна заетост

Приема се, че еквивалентът на пълна заетост (ЕПЗ) на един ученик/студент от редовна форма на обучение е равен на единица ЕПЗ. Броят на непълно заетите се редуцира в ЕПЗ, като се раздели на т.нар. конвертиращ фактор, равен на отношението на годишната продължителност (в учебни часове) на „редовната“ програма към продължителността на „задочната“ или съответната друга програма. Така, ако редовната програма е два пъти по-продължителна от задочната, конвертиращият фактор $K = 2$. При 200 студенти редовна форма и 100 студенти задочна форма $ЕПЗ = 200 + 100/K = 250$.

ЕПЗ за преподавателите се изчислява по същия начин, като конвертиращият фактор за непълно заетите се определя от съотношението на броя на часовете на преподавателите на основен трудов договор и средния брой часове на хоноруваните преподаватели. За висшето образование ЕПЗ се изчислява поотделно за всяка длъжност (професори, доценти, асистенти, старши преподаватели и преподаватели).

7. Обхват на наблюденията

Статистическите изследвания обхващат учащите, преподавателския и другия персонал във всички легитимни учебни образователни институции на територията на страната, включително техните филиали.

8. Разпространение на данните

Данните от статистическите изследвания на предучилищното, основното, средното и висшето образование се разпространяват по различни способности.

8.1. Статистически публикации

НСИ издава ежегодно публикацията „Образование в Република България“. Освен това данни за образованието са включени в общите публикации на НСИ „Статистически годишник“ и „Статистически справочник“.

8.2. Интернет

Данните в интернет сайта на НСИ и информационната система „Инфостат“ се обновяват ежегодно.

8.3. Предоставяне на данни

Данни се предоставят на:

- други органи на статистиката;
- потребители от страната и чужбина;
- международни организации (ЮНЕСКО, Евростат, ОИСР, УНИЦЕФ, Световна банка).